

přijímaných měšťanů a značně přecenil jejich výpovědní hodnotu. V důsledku tak autorovi do jisté míry splývala měšťanská imigrace s imigrací městskou.¹⁸ Problém zcela jiného druhu představovaly snahy o interpretaci pramenů v nacionalistickém duchu. Především ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století sílily tendence analyzovat seznamy novoměšťanů nikoliv jako historické dokumenty, ale jako důkazní materiál domněle svědčící o převážně německém charakteru mnoha měst středověčného Evropy.¹⁹

LIMITY PŘÍSTĚHOVALECTVÍ

Jestliže jsem v úvodu kapitoly vyslovil tezi o poměrně značné mobilitě obyvatelstva v raném novověku, potom musím rovněž prozkoumat její limity, v tomto případě ve vztahu k městskému prostředí. Kromě omezené pramenné základny využitelné pro srovnávací výzkum musí totiž badatel počítat také s celou řadou proměnných – místně působících specifik, která významně ovlivňovala celkový charakter přistěhovalectví do města. Mezi takové faktory nepochybně patřila poloha sídla, imigrační politika městské rady, válečné události v regionu, morové epidemie nebo stav městské ekonomiky.

Uvedl jsem, že přistěhovalectví bylo životně důležité pro stabilitu demografických poměrů ve městě. Pozitivní efekt imigrace se však projevoval také v městském hospodářství, protože nově přichozí se zpravidla méně zdráhali zabývat se tělesně namáhavou a špatně placenou prací, které se místní starousedlíci spíše vyhýbali. Navíc rostoucí populace znamenala rozšíření trhu a stimulaci poptávky po výrobcích městského řemesla. Přistěhovalectví ovšem bylo dvojsečným fenoménem a přinášelo také jevy, které se administrativní aparát města snažil vší silou eliminovat. Nově přichozí totiž představovali výrazný destabilizační faktor, protože zvyšovali konfesijní, sociální i kulturní heterogenitu sídla, a přispívali tak ke vzniku nových nežádoucích hranic uvnitř městské společnosti. Zároveň pozvolna rostoucí počet lidí vytvářel tlak na infrastrukturu města. Protože městský aparát nebyl schopen zcela kontrolovat příliv nemajetných a nekvalifikovaných osob, musely městské rady věnovat odpovídající pozornost životním podmínkám obyvatelstva. Většina měst, vedle soukromých donátorů, tak investovala prostředky do reorganizace městského prostoru, budování nových zdrojů vody, podpory špitálů a všemožných druhů charity.

Za normálních podmínek bylo přistěhovalectví omezováno přírodním způsobem, a to absorbením potenciálem sídla. Limity přistěhovalectví byly určovány především schopností lokality integrovat nově přichozí do struktur městské ekonomiky, ať už v oblasti služeb, prvovýroby či obchodu, přičemž míra poptávky po přistěhovalectví byla do značné míry odvozena od zájmu profesních sdružení udržet konkurenci na městském trhu na přijatelné úrovni. Ke stejně závažným omezujícím faktorům patřily ubytovací možnosti sídla a zásobovací kapacity jeho hospodářského zájmu. Intenzita a charakter přistěhovalectví konečně závisely také na poloze města a na jeho funkčním zaměření. Uvedme extrémní příklad pruského Gdaňsku. Jak uvidíme dále v textu, jeho centrální úloha v námořním obchodu polsko-litevského státu a jeho poloha na pobřeží Baltu měly za následek mnohem vyšší příliv přistěhovalců ze zahraničí než vnitrozemská centra typu Krakova, Prahy nebo Lvova.

Každé město však zároveň samo uplatňovalo celou řadu regulačních opatření, jejichž smyslem zpravidla bylo podpořit nebo naopak přiškrtnout příliv přistěhovalců, udržet veřejný pořádek a zachovat konfesijně, sociálně a kulturně homogenní strukturu městské populace. To ve svém důsledku vedlo k selektivnímu výběru uchazečů o měšťanství a členství v hospodářských strukturách sídla. Ne ve všech případech odrážely regulační mechanismy momentální zájmy sídla, protože struktura a intenzita imigrace mohla být ovlivňována také zvnějšku, ať se již jednalo o panovníka nebo šlechtickou či církevní vrchnost. Usazování soukenických mistrů ve velkopolských městech nebo přesuny židů do poddanských sídel jsou typickými ukázkami proimigračních strategií feudálních vrchností, které se většinou málo ohlížely na stanovisko městské rady a samotného městského obyvatelstva.

Obecně můžeme říci, že charakter imigrační politiky měst vykazoval v dlouhodobé perspektivě rysy výrazné diskontinuity zapříčiněné proměnlivou demografickou, ekonomickou nebo konfesijní situací uvnitř městské společnosti. V období po morových epidemiích nebo přírodních katastrofách obvykle převládala snaha kompenzovat úbytek obyvatelstva a podpořit přistěhovalectví. To se dělo převážně formou zmírnění podmínek pro udělení měšťanství či zkrácením požadované doby pobytu ve městě před dosažením plnoprávného statutu.

Ve zcela výjimečných krizových obdobích, kdy hrozilo úplné vyhlazení města, mohli konšelé dokonce rezignovat na jakékoliv for-

mální nároky a nabízeli případným přistěhovalcům nezanedbatelné výhody. Do této nezáviděníhodné situace se dostal na přelomu 17. a 18. století například hornouherský Prešov, jehož městská rada poskytovala osobně svobodným jednotlivcům ochotným usadit se ve městě bezplatně místo na postavení domu, plná městská práva a šestileté osvobození od městských poplatků.²⁰ Velmi liberální přístup, ovšem s výjimkou konfesijních požadavků, byl také uplatňován v mnoha uherských městech po skončení turecké okupace, kdy vyvstal problém jejich rekolonizace. Vysoká poptávka po pracovní síle a nízká konkurence na trhu vyvolaly silnou přistěhovaleckou vlnu. Takřka masového charakteru dosáhlo po roce 1686 přistěhovalectví do Budína a Pešti, kdy průměrný roční počet nově přijatých měšťanů rychle dosáhl padesáti až šedesáti. Intenzivní imigrace do města, krátce oslabená Rákocziho povstáním v letech 1703 až 1711, pokračovala také v první polovině 18. století.²¹

S cílem eliminovat nežádoucí skupiny uplatňovala všechna města zároveň omezující kritéria pro udělení městského práva, která sama o sobě ovlivňovala sociální, konfesijní či etnické složení populace. Ve všech sledovaných městech, a to bez výjimky, musel uchazeč prokázat svůj legitimní původ a také „dobrou pověst“. Protože vstup mezi plnoprávné obyvatele města byl obvykle doprovázen poměrně vysokými výdaji (zakoupení nemovitosti, zaplacení určitého obnosu do městské pokladny, pohostění rady, získání členství v cechu), stávalo se toto privilegium hůře dostupné pro méně majetné vrstvy populace. Ostatní požadavky se obvykle lišily město od města. Někde bylo podmínkou vlastnictví zbraně použitelné pro případnou obranu města, jinde museli uchazeči o měšťanství prokázat, že mají dostatek nádob pro hašení požáru. Jako spíše úsměvná se v tomto kontextu jeví informace jednoho z barokních textů oslavujících Slezsko. Podle autora vynikají obyvatelé země láskou k vědám a umění, což se mimo jiné projevuje tím, že mnohá města, v první řadě Svídnice, přijímala mezi měšťany výlučně vzdělané osoby.²² I když důsledná aplikace podobného požadavku byla nepochybně zcela nerealistická, svídnické městské knihy zmínku o takovém kritériu skutečně obsahují.²³

Poměrně běžným restriktivním opatřením uplatňovaným v mnoha městech byl požadavek, aby uchazeč o měšťanství splňoval podmínku příslušnosti ke katolické, či naopak protestantské víře. V předbělohorském období byla nejtypičtějším příkladem systematického upřednostňování katolické konfese u žadatelů o městské právo Plzeň. Formálně mohli žádat o vstup mezi měšťa-

ny pouze katolíci také například v Krakově či v Bieczu, ale v praxi mohl být přístup městských rad často poměrně shovívavý – nebo pragmatický –, především když žadatel o měšťanství disponoval vlivnými kontakty nebo značnými finančními prostředky.²⁴ Naopak převážně protestantské prostředí Královských Prus podporovalo spíše příliv luteránské, popřípadě kalvínské imigrace, i když katolická konfese měla ve městě rovnoprávný statut a katolíkům neměl být vstup mezi měšťany *de iure* upírán. Naopak žadatelé hlásící se k ariánům a sociniánům byli z práva nabývat měšťanství alespoň formálně vyloučeni.

Důvodem uplatňování konfesijních kritérií při přijímání nových měšťanů byla snaha městských rad o udržení co nejvyšší homogenity městského obyvatelstva, protože pluralita víry znamenala bezprostřední ohrožení principu jednoty a řádu, základního stavebního kamene komunitního způsobu života. V tomto kontextu lépe pochopíme obavu městského písaře v téměř čistě protestantském pruském městě Chojnice, kterou vyjádřil přímo na stránkách úřední knihy poté, co učinil zápis o přijetí katolíka do místní měšťanské obce: „*Ist der dritte nunmehrige päpstliche Bürger alhier. Gott verhüte eine schädliche besorgliche Nachfolge.*“²⁵ Úsilí o regulaci konfesijních poměrů však nemohlo mít jiný než pouze omezený dopad, protože přímo postihovalo pouze jednu skupinu obyvatelstva, zatímco celá populace města mohla zůstat nábožensky výrazně heterogenní.

Pomineme-li násilnou rekatolizaci českých a moravských měst po roce 1620, potom zřejmě nejvýhodnější podmínky pro unifikaci víry v rámci celé městské společnosti byly vytvořeny v Budíně a Pešti po jejich osvobození od Turků. Výrazná depopulace obou měst, způsobená odchodem a vyvražděním muslimského a částečně židovského obyvatelstva, vytvářela příznivé předpoklady nejenom k masovému přistěhovalectví, ale také k účinné regulaci náboženského profilu městské populace. Bohužel pro námi sledovanou periodu prameny zachycují konfesijní zaměření žadatelů o měšťanské právo pouze sporadicky. Tudíž lze míru praktické aplikace požadavku, aby novoměšťané příslušeli nebo konvertovali ke katolické víře, hodnotit pouze na základě početnějších údajů pro pozdější období.²⁶ Na druhé straně se zdá, že v praxi hrálo kritérium víry méně výraznou roli v některých tradičně nábožensky pluralitních regionech, což byl případ jihovýchodních teritorií Polska. Vyšší náboženská různorodost u nově přijatých měšťanů je patrná například u Přemyšlu a především Lvova.²⁷ Ve druhém

případě, mezi lety 1405 a 1604, sice převládali mezi přijímanými měšťany katolíci, ale ortodoxní Rusíni tvořili 7% novoměšťanů, Arméni 2% a zcela bez zastoupení nebyly ani protestantské konfe-
se.²⁸ Politika města vůči jednotlivým konfesím však podléhala vý-
voji, a to především v závislosti na politických okolnostech. Nejvý-
raznější příklad radikální změny představují česká a moravská
města, která byla v předbělohorském období vesměs většinově
protestantská, avšak v rámci rekatolizačních opatření po Bílé ho-
ře mohli být do měšťanského stavu oficiálně přijímáni jenom ka-
tolíci.

Židovská diaspora, nerovnoměrně rozptýlená na celém území
středovýchodní Evropy, tvořila velmi specifickou skupinu měst-
ského obyvatelstva, která byla zcela vyloučena z plnoprávného
měšťanství, pokud nedošlo ke konverzi na křesťanství. Tento ná-
zor nacházíme v celé řadě studií věnovaných židovské problemati-
ce.²⁹ Zdá se však, že diskriminační politika vůči židům nebyla
uplatňována univerzálně, protože především v některých polských
městech nebyl postoj městské rady k židovské komunitě v tomto
směru zcela jednoznačný. Například rejstřík novoměšťanů v Bochni
eviduje sedm židů, vesměs imigrantů, kterým bylo v období
1531 až 1656 uděleno měšťanské právo.³⁰ Několik židů se objevilo
mezi novými měšťany také ve Lvově.³¹ Poměrně stabilní postavení
v rámci městské společnosti získali také židé na jižní a východní
periferii polsko-litevského soustátí, a to v souvislosti se zalidňová-
ním tohoto teritoria. Protože migrace židovského obyvatelstva
hrála klíčovou roli v urbanizačních snahách polských, litevských
a ukrajinských magnátů, byla vyhlídka větší právní ochrany a lep-
šího právního statutu rozhodujícím motivačním činitelem podpo-
rujícím postupný přesun jádra židovské diaspory do okrajových
provincií země.³² Poněkud překvapivě nacházíme příklad relativní
vstřícnosti vůči židům také na Moravě. Knihy přijatých měšťanů
ve Velkém Meziříčí odhalují, že v 17. století zde židé, zřejmě na
nátlak vrchnosti, opakovaně získávali plnoprávné měšťanství.
V průběhu první vlny židovského přistěhovalectví, mezi lety 1636
a 1668, obdrželo měšťanské právo nejméně devatenáct židovských
žadatelů.³³ Taková hluboká integrace židů do křesťanské městské
společnosti však zůstala, podle mých dosavadních zjištění, v čes-
kých zemích naprostou anomálií.

Jistou zvláštností českých měst, ve srovnání se sídly v Uhrách
a polsko-litevské šlechtické republice, byl důraz kladený na jazyko-
vou vybavenost novoměšťanů, u kterých se předpokládala znalost

češtiny. V kontextu pohusitských Čech bylo toto opatření namíře-
no v první řadě proti německojazyčným přistěhovalcům. Například
v Plzni se jazykové kritérium objevuje nejpozději v roce 1500, na
jeho základě nemělo být udělováno německým obyvatelům měš-
ťanské právo, pokud se nenaučí česky.³⁴ K přijetí podobné normy
přistoupil v roce 1514 městský aparát také v Litoměřicích.³⁵ Podob-
ně v Praze a jiných českých městech se znalost češtiny stala for-
mální, zřejmě však nikoliv striktně vyžadovanou, podmínkou pro
udělení měšťanského statutu.³⁶

Na závěr bych neměl opomenout existenci ještě jednoho omeze-
ní měšťanské imigrace společného téměř všem městům raného
novověku, a to nikoliv pouze na zkoumaném teritoriu, ale doslova
na celém území Evropy. Knihy nově přijímaných měšťanů totiž
shodně evidují především muže, zatímco ženy-žadatelky o měšťan-
ství většinou zůstávaly zanedbatelnou menšinou, ne-li přímo rari-
tou. Například ve Varšavě byly v letech 1506 až 1586 mezi téměř
1800 novoměšťany pouze tři desítky žen (1,8%).³⁷ Otázce postave-
ní žen mezi uchazeči o měšťanství se hlouběji věnovala švýcarská
historička Barbara Studer, která na základě rozboru přistěhova-
lectví do více než čtyřiceti německých a švýcarských měst přesvěd-
čivě demonstrovala, že zastoupení ženského pohlaví bylo obecně
zeela marginální. Významnou odchylku představovala pouze tři
města: Brémy, kde ženy tvořily jednu pětinu novoměšťanů, Coes-
feld s téměř 40% (!) zastoupením žen mezi žadateli o měšťanské
právo a Špýr, kde byla situace obdobná jako v Brémách.³⁸ Výjimky
však pouze potvrzovaly pravidlo a ženy-novoměšťanky se takřka
ztrácely v hustých zástupech mužů usilujících o přijetí mezi plno-
právné obyvatele měst. Tato skutečnost však spíše odrážela pře-
važně maskulinní charakter kultury a mentality středověké a ra-
ně novověké společnosti než systematickou diskriminaci žen ze
strany městských administrativ.

Všechny výše uvedené příklady ukazují, že jak intenzita, tak
struktura městské migrace závisely do značné míry na imigrační
politice městské rady či feudální vrchnosti, stejně jako na řadě ji-
ných faktorů, mezi které musíme počítat hustotu urbánní sítě
a geografickou polohu města i jeho funkční zaměření. Z úvodu
k této kapitole tak vyplývají dvě zásadní zjištění. Za prvé, analýza
knih nově přijímaných měšťanů se vztahuje pouze k jedné části
městského obyvatelstva. Také kontrolní mechanismy a nástroje vy-
užívané k regulaci přistěhovalectví, s cílem dosáhnout co nejvyšší
kulturní, konfesijní či jazykové uniformity, mohly být neefektiv-

něji využívány právě uvnitř skupiny plnoprávných měšťanů. Mnohem menší kontrole však podléhala nepriviligovaná masa městské populace, která měla pravděpodobně mnohem více heterogenní charakter. Za druhé, vzhledem k proměnlivosti podmínek pro udělování měšťanství v jednotlivých městech a jejich různému nastavení, nemůže být vypovídací hodnota rozboru přistěhovalectví v žádném případě absolutní. Historikům tak nezbyvá nic jiného než se spokojit s vědomím, že výsledky jejich výzkumu neposkytují přesný obraz skutečnosti, ale že se k této metě mohou pouze více či méně přiblížit.

MĚŠŤANSKÁ IMIGRACE V RANÉM NOVOVĚKU A JEJÍ PARAMETRY

Výzkum v českých, polských, německých, slovenských a maďarských archivech, v kombinaci s využitím dosud publikovaných pramenů, nám umožňuje alespoň v hrubých rysech postihnout některé parametry přistěhovalectví do měst raně novověké středovýchodní Evropy. *Tabulka 2.1* ukazuje průměrnou míru ročních přírůstků novoměšťanů ve více než čtyř desítkách měst rozdílné velikosti a funkčního zaměření. Do přehledu jsem bohužel nemohl zařadit všechna sídla s dochovaným pramenným materiálem. Důvodem byla většinou nízká výpovědní hodnota zápisů, fragmentární charakter pramene (velkopolské Lešno) nebo, jako v případě Uherského Hradiště, zachycení pouze velmi krátkého období.³⁹

Rozbor intenzity přistěhovalectví u poměrně reprezentativního počtu měst naznačuje přirozenou orientaci na velká rezidenční a hospodářská centra s vysokým tržním potenciálem. Ze srovnání regionálních metropolí vyplývá, že centrum baltského obchodu, Gdaňsk, byl v dlouhodobém horizontu 152 let nejatraktivnějším cílem imigrace před pražskými městy. Je však třeba uvést, že roční průměr přijatých novoměšťanů byl v případě Prahy zřejmě negativně ovlivněn třicetiletou válkou, která narušila migrační toky výraznějším způsobem než relativně krátkodobé švédsko-polské konflikty v letech 1626 až 1629 a v polovině 17. století v případě Gdaňsku. Navíc intenzita přistěhovalectví do Prahy kulminovala již v období před rokem 1618, kdy město plnilo funkci císařské rezidence a politického centra Sváté říše římské. Například v samotném Starém Městě pražském bylo na přelomu 16. a 17. století roč-

ně přijato padesát až šedesát novoměšťanů a příliv plnoprávných obyvatel do všech pražských měst dosahoval 120 až 140 za rok.⁴⁰

Tabulka 2.1

Roční průměr počtu přijatých měšťanů ve středoevropských městech⁴¹

<i>Města s více než 10 000 obyvateli</i>	<i>Celkový počet přijatých měšťanů</i>	<i>Roční průměr</i>
Gdaňsk (1558–1709)	19 026	125
Praha (1618–1770)	14 335	93,7
(od r. 1671 chybí údaje pro Hradčany)		
Krakov (1502–1601)	6 544	65,4
Buda a Pešť (1686/7–1720)	1 815 (1139 a 696)	52,7 (32 a 20,5)
Lublin (1605–1626)	750	34,1
Poznaň (1576–1650)	2 542	33
Toruň (1627–1703)	2 221	28,8
Lvov (1496–1604)	2 289	21
Stará Varšava (1506–1655)	3 091	20,6

<i>Města s 5 000–10 000 obyvateli</i>	<i>Celkový počet přijatých měšťanů</i>	<i>Roční průměr</i>
Prešpurk (1630–1650)	939	44,7
Zhořelec (1500–1676)	5 605	31,7
Košice (1600–1632)	1 013	30,6
Brno (1561–1683)	3 570	29
Budyšin (1634–1699)	1 877	28,4
Olomouc (1668–1696)	748	25,8
Jihlava (1537–1560), (1586–1649)	475 a 1041	19,7 a 16,3
Cheb (1501–1650)	2 306	15,4
Přemysl (1541–1664)	1 510 ⁴²	12,2
Plzeň (1600–1618)	161	8,5

<i>Města s méně než 5 000 obyvateli</i>	<i>Celkový počet přijatých měšťanů</i>	<i>Roční průměr</i>
Prešov (1584–1650)	1 529	23
Levoča (1550–1650)	2 177	21,5
Broumov (1563–1674)	2 141	19,1
Ivančice (1585–1644)	1 109	16,8
Košcian (1608–1641)	556	16,4
Malbork (1500–1603), (1617–1700)	1 396 a 1 244	13,4–15,5 a 14,8–15,6
Kamenz (1570–1744)	1 764	13,5
Bochnia (1531–1656)	1 686	13,4
Bardejov (1597–1648)	641	12,3

Města s méně než 5 000 obyvateli	Celkový počet přijatých měšťanů	Roční průměr
Žatec (1584–1660)	875	11,4
Biecz (1538–1687)	1 508	10
Chojnice (1551–1700)	1 451	9,7
Międzychód (1668–1695)	250	8,9
Most (1578–1680)	893	8,7
Löbau (1648–1700)	457	8,6
Kadaň (1595–1660)	548	8,3
Rychnov nad Kněžnou (1568–1664)	796	8,2
Šoproň (1535–1579)	355	7,9
Česká Lípa (1461–1470), (1491–1670)	112 a 1012	6,2 a 5,6
Rakovník (1542–1660)	654	5,5
Domažlice (1584–1669)	423 ¹⁴	5,2
Velké Meziříčí (1636–1700)	314	4,8
Vodňany (1572–1629)	165	2,8
Netolice (1626–1695)	182	2,6

Atraktivita baltského přístavu tak vyniká především ve srovnání s vnitrozemským Krakovem, který zažíval v 16. století období jisté hospodářské a demografické stagnace, a navíc postupně ztrácel, podobně jako později Praha, funkci rezidenčního sídla polských panovníků ve prospěch Varšavy. Právě intenzita přistěhovalectví v průběhu několika staletí tuto stagnaci nepřímou potvrzuje. Zatímco v letech 1392 až 1506 činil průměrný přírůstek ještě okolo osmdesáti novoměšťanů ročně, v 16. století zaznamenáváme mírný pokles na šedesát až sedmdesát.⁴¹ Oslabení multifunkčnosti Krakova a posun na periferii polsko-litevské unie měly zřejmě vliv na pokračující sestupný trend přistěhovalectví v 17. století.⁴⁵

Většina významných městských sídel však zažívala zcela opačný vývoj – růst imigrace a zvyšování počtu obyvatel –, a to především v důsledku posilování rezidenčních a správních funkcí a rostoucího tržního potenciálu. Vzájemný vztah mezi přistěhovalectvím a zmnohonásobením počtu městských funkcí můžeme nejlépe doložit na příkladu Varšavy, která nejpozději od první poloviny 17. století plnila roli nového politického centra země. Dochované údaje pro Starou Varšavu dokumentují v podstatě neustálý vzestup imigrační křivky v průběhu raného novověku. Zatímco v letech 1506 až 1655 činil roční průměr přijatých novoměšťanů okolo jedenadvaceti, v následující časové periodě (1679–1701) tento

počet vzrostl na pětatřicet a krátce před politickým rozdělením země (1751–1770) bylo dosaženo dlouhodobého maxima, téměř padesáti dvou nových obyvatel města ročně.⁴⁶ Podobná imigrační konjunktura nastala také v Prešpurku, dočasném hlavním městě Uher, a především v aglomeraci Budína, Starého Budína (Óbuda) a Pešti v období rekolonizace po vyhnání tureckého a židovského obyvatelstva.⁴⁷ Pro roky 1687 až 1770 můžeme úplnější rekonstrukci imigrace provést v případě Pešti díky výzkumu Z. Fallenbüchla, který pracoval především se záznamy farních register. Zatímco v tomto období bylo v Pešti přijato 2154 (cca 25,6 per annum) lidí do měšťanského stavu, Fallenbüchl dospěl k počtu 3744 příchozích do města (44,6 per annum).⁴⁸

Obecně tedy můžeme konstatovat, že hlavní migrační vlny směřovaly především do významných hospodářských center (Gdaňsk, Toruň, Lublin) a velkých rezidenčních sídel (Praha, Krakov, Prešpurk, Buda/Pešť) vesměs přesahujících, s výjimkou Prešpurku, 10 000 obyvatel.

Ze statistického přehledu však zároveň vyplývá, že silnému přistěhovalectví čelila také některá měst střední a menší velikosti. Typickými příklady jsou v tomto ohledu bezesporu Ivančice a Broumov, i když důvody přistěhovalectví do obou sídel nebyly zcela identické. Je pravděpodobné, že vedle silného hospodářského zájmu podporovalo příliv obyvatel do Ivančic také nábožensky tolerantní klima, přestože činnost Jednoty bratrské ve městě vrcholila již po polovině 16. století.⁴⁹ Naproti tomu hlavním motivačním činitelem podporujícím přistěhovalectví do Broumova bylo nepochybně postavení města jako významného centra soukenické výroby, a to i ve středoevropském měřítku.⁵⁰ Poměrně velký počet přijímaných měšťanů v obou městech nicméně zároveň nastoluje jinou otázku. Dosavadní bádání zatím nedává jednoznačnou odpověď, do jaké míry měl na intenzitu imigrace vliv právní statut města. Názor vyslovený některými historiky, že poměrně silný příliv novoměšťanů do poddanských sídel typu Ivančic byl obecně způsoben nižšími kritérii pro přijetí do měšťanského stavu, totiž dosud nebyl doložen systematickým výzkumem zaměřeným na tento typ měst v komparaci s městy královskými.⁵¹

Jako překvapující, zvláště ve srovnání s obdobně lidnatými či lidnatějšími městy v Čechách, na Moravě a v Polsku, se může jevit poměrně vysoká míra přírůstku novoměšťanů v hornouherských městech Košicích, Prešově či Levoči. Je pravděpodobné, že dílčí příčinou tohoto jevu byl přesun obyvatelstva z oblastí okupova-

ných osmanskou říší do Královských Uher, které se měly stát pro mnoho přichozích novým domovem. Ačkoliv otázka velikosti a sociální struktury uherského exodu nebyla dosud maďarskou ani slovenskou historiografií komplexně vyřešena, výsledky rozboru geografické struktury imigrace tyto tendence částečně naznačují. Bohužel výpovědní hodnota pramenů uherské proveniencie je v tomto ohledu značně omezená, protože u většiny nově přijatých obyvatel měst není zaznamenán jejich původ, a výzkum se tak opírá o ne zcela reprezentativní vzorek imigrace. Vezmeme-li v úvahu tedy pouze skupinu s doloženým předešlým místem pobytu, potom žadatelé o měšťanské právo Prešova pocházející z teritoria uherského státu tvořili v letech 1537 až 1696 téměř 70% všech přistěhovalců přijatých do svazku města. Podobně uherská imigrace do Bardějova dosáhla v období 1597 až 1648 okolo 63%.⁵²

Dostatečně dlouhá časová perioda zachycená v pramenech umožňuje u většiny měst stanovení základních tendencí ve vývoji městského přistěhovalectví. Ústřední otázkou především zůstává, do jaké míry byly struktura a kolísání intenzity migračních proudů ovlivňovány válečnými konflikty, hospodářskou konjunkturou nebo stagnací. Závislost míry přistěhovalectví na vnějších faktorech se zdá být zřejmá ze srovnání velkoměst Prahy, Krakova a Gdaňsku (viz *Příloha, diagram A*). V případě pražských měst se významný pokles přijatých novoměšťanů časově shoduje s obdobím třicetileté války. Zatímco na začátku sledovaného období se průměrný roční počet nových plnoprávných obyvatel města pohyboval mezi 110 a 120, v období dvacátých až čtyřicátých let 17. století došlo k postupnému oslabování přistěhovalectví až k minimální hodnotě, okolo šedesáti dvou osob ročně v průběhu konečné fáze evropského konfliktu. Ve druhé polovině 17. století potom následoval pozvolný růst, avšak původní úroveň bylo trvale dosaženo až počátkem následujícího věku.⁵³ V podstatě paralelní vývoj můžeme v souvislosti s Rákócziho povstáním na začátku 18. století sledovat také v případě imigrace do Budína a Pešti, kdy v obou městech došlo k výraznému, byť krátkodobému poklesu přílivu novoměšťanů. Jistou stagnací přistěhovalectví do Pešti potvrzují v tomto období i záznamy farních register, které obsahují také údaje o neprivilegovaném obyvatelstvu města (viz *Tabulka 2.2*).

Tabulka 2.2

Počet nově přijatých měšťanů do Budína a Pešti, 1686/1687–1730⁵⁴

Budín, 1686–1730	Pešť, 1687–1730	(údaje farních register)
1686–1691: 132	1687–1690: 66	138 (1687–1700)
1691–1700: 253	1691–1700: 297	
1701–1710: 181	1701–1710: 148	112
1711–1720: 553	1711–1720: 185	513
1720–1730: 403	1720–1730: 221	749

Pokud pražská města prodělala v období třicetileté války demografickou krizi, potom baltská metropole ve stejné periodě prožívala zřetelný populační růst vrcholící krátce před švédskou invazí po polovině 17. století. Tomuto vývoji přibližně odpovídá také výrazně vzestupná migrační křivka po roce 1620, kdy se ekonomická prosperita centra polského obchodu blížila svému zenitu.⁵⁵ Vyznačuje-li imigrace do Prahy a Gdaňsku výrazné výkyvy podmíněné vnějšími vlivy, potom dlouhodobě stabilní míra ročního přírůstku novoměšťanů do Krakova celkem odpovídá tezi o jisté stagnaci města v 16. století způsobené narůstajícími hospodářskými problémy a postupným oslabováním jeho ústřední rezidenční funkce.⁵⁶

Přihlédneme-li k hlavním tendencím ve vývoji přistěhovalectví do městských sídel střední velikosti (cca 2 000 až 10 000 obyvatel), zdá se, že intenzita imigrace podléhala působení stejných faktorů jako výše zmíněná velkoměsta. Zvláště patrný je tento jev v případě českých a moravských měst (viz *Příloha, diagramy B a C*). Zatímco imigrační křivka dosahovala svého vrcholu na přelomu 16. a 17. století, v období třicetileté války došlo u sledovaných sídel, v podstatě nezávisle na jejich funkci typologii, ke zřetelnému poklesu počtu přijímaných měšťanů.⁵⁷ Například v Brně se počet novoměšťanů v tomto období snížil až na polovinu a v Chebu tok přistěhovalců téměř vyschl. V podstatě paralelní vývoj ve všech sledovaných městech, snad s výjimkou Jihlavy, naznačuje, že v průběhu evropského konfliktu došlo k výraznému narušení migračních toků v českých zemích, které do značné míry postihlo i sídla přímo nedotčená válečnými událostmi.

Interpretace tohoto fenoménu však může být složitější, než se na první pohled jeví. Domnívám se totiž, že charakter diskontinuity mohl být v zásadě dvojitý. Především došlo k jisté strukturální změně v tom smyslu, že hrozba vojenského ohrožení, časté epidemie, špatná hospodářská situace měst a vysoká úroveň nejistoty

v dlouhodobých odhadech podněcovaly spíše nepravidelnou, dočasnou a živelnou migraci na úkor migrace pravidelné a plánované. V důsledku tohoto jevu se v celkovém objemu přistěhovalectví zřejmě významně zvýšil podíl příchozích, kteří neusilovali o získání městského práva, a tudíž nebyli v úplnosti podchyčeni městskou administrativou. Tento trend se přirozeně projevil v poklesu počtu přijímaných novoměšťanů v období třicetileté války, ačkoliv reálná intenzita imigrace do města mohla zůstat na stejné úrovni, nebo mohla nárazově dokonce procházet dynamickým růstem. Na celkový pokles přijatých plnoprávných obyvatel českých a moravských měst měl v tomto období výrazný vliv ovšem nepochybně také druhý faktor, totiž vychýlení migračních toků do bezpečnějších či z náboženského hlediska přijatelnějších oblastí, především do saských, hraniborských, polských a uherských měst. Zdá se, že exil z českých zemí mohl být jednou z příčin poměrně výrazného přírůstku novoměšťanů v hornouherských sídlech ve dvacátých a čtyřicátých letech 17. století, kdy imigrační křivky u sledovaných měst vykazují shodné tendence (viz *Příloha, diagram D*).⁵⁸ Určitý počet exulantů z českých zemí můžeme potvrdit především u Levoče, v případě které byl původ novoměšťanů evidován důsledněji než u ostatních uherských měst.

Průkaznější svědectví o emigraci z českých zemí poskytují knihy nově přijímaných měšťanů saských a hornolužických měst situovaných nedaleko českých hranic. V nich způsobil kombinovaný efekt válečné kampaně a rekatolizace v Čechách výrazné odehylky od dlouhodobého stavu. Zatímco první vystěhovalecká vlna z českých zemí, kulminující na konci dvacátých let 17. století, směřovala převážně do saských městských center v Podkrušnohoří (Pirna, Freiberg), v polovině století se stala hlavním cílem spíše lužická města.⁵⁹ Grafické znázornění imigrace do Zhořelce naznačuje, že přistěhovalecká vlna z Čech měla v námi sledovaném období dva vrcholy (viz *Příloha, diagram E*). První vlna ve druhé polovině dvacátých let se projevila ve zvýšení počtu novoměšťanů, ale její rozsah byl zastíněn velkým exodem z Čech v období 1648 až 1670.⁶⁰

Ve srovnání s českými, moravskými, hornolužickými a uherskými sídly naznačují polská města více diferencovaný vývoj imigrace, což bylo nepochybně způsobeno faktem, že válečné konflikty ve sledovaném období nezasáhly celé území státu (viz *Příloha, diagram F*). Například pokles počtu nových měšťanů v Chojnici ve dvacátých letech 17. století se časově shoduje s krátkodobým švédsko-polským konfliktem o ústí Visly. Jistý vliv na podobný vývoj

v Přemyšlu v polovině 17. století mělo pravděpodobně povstání Bohdana Chmelnického. Přestože polská literatura hovoří o značném úbytku městské populace v průběhu švédských a kozáckých válek na začátku druhé poloviny 17. století, námi evidované prameny pokrývají toto období pouze v případě několika městských sídel.⁶¹ Nízký počet přijatých novoměšťanů v Bieczu, Poznani a Chojnici však tyto závěry spíše potvrzuje.

ZAHRANIČNÍ IMIGRACE

Vývoj hospodářství, válečné události a počet městských funkcí ovlivňovaly nejenom intenzitu přistěhovalectví, ale také její geografický rozsah. V tomto ohledu musíme rozlišit nejméně tři základní roviny, a to regionální imigraci, dále imigraci uvnitř státního celku a konečně imigraci ze zahraničí. Vzájemný poměr mezi těmito druhy přistěhovalectví byl určován celou řadou specifických podmínek, které do značné míry relativizují hodnotu zobecněujících závěrů. Kromě již výše zmíněné geografické polohy města hrály klíčovou úlohu například hustota regionálního osídlení nebo ekonomická orientace sídla. Souběžné působení těchto faktorů mělo nepochybně rozhodující vliv na velmi specifický poměr mezi domácím a zahraničním přistěhovalectvím například do Gdaňsku (viz *tabulka 2.3*). Stejně důležitá, jak ukazuje případ Varšavy, byla transformace městských funkcí. Zatímco na začátku 16. století plnila Stará Varšava pouze úlohu jednoho z regionálních center Mazovska a míra zahraniční imigrace nepřekračovala 3 až 5%, přenesení královské rezidence z Krakova a povýšení města na správní a politickou metropoli celého polsko-litevského soustátí vyústily v rozsáhlé změny v územní struktuře přistěhovalectví.⁶² V průběhu první poloviny 17. století tak podíl zahraniční imigrace procházel dynamickým růstem a v období 1651 až 1655 dosáhl již téměř 20%. Zcela opačný trend však zaznamenala regionální složka, která na začátku sledovaného období měla dominantní postavení v celkové územní skladbě imigrace do Staré Varšavy, avšak v polovině 17. století byl již její objem srovnatelný s počtem příchozích ze zahraničních oblastí.⁶³

Tabulka 2.3

Podíl regionální, vnitrostátní a zahraniční imigrace do vybraných velkých měst⁶⁶*(nejsou zahrnuti místní novoměšťané a příchozí, u kterých není uvedeno předešlé místo pobytu)*

Město	Regionální imigrace	Vnitrozemská imigrace	Zahraníční imigrace
Gdaňsk (1558–1709)	Cca 29% (Královské Prusy)	Cca 2% (ostatní země Koruny polské, Litva)	Cca 69%
Lvov (1496–1604)	Cca 36% (Červená Rus)	Cca 58% (ostatní země Koruny polské, Litva)	Cca 6%
Praha (1618–1770)	Cca 62% (Čechy)	Cca 10% (ostatní země Koruny české)	Cca 28%
Pešť (1687–1720) ⁶⁵	Cca 52% (Uhry)	Cca 4% (ostatní země Koruny uherské)	Cca 44%
Olomouc (1668–1696)	Cca 49,7% (Morava)	Cca 21,2% (ostatní země Koruny české)	Cca 29,1%
Lublin (1605–1626)	Cca 50% (Malopolsko)	Cca 32% (ostatní země Koruny polské, Litva)	Cca 18%
Stará Varšava (1506–1655)	Cca 63% (Mazovsko)	Cca 27% (ostatní země Koruny polské)	Cca 10%

Ve srovnání s ostatními velkoměsty může snad překvapovat vysoký podíl zahraničního přistěhovalectví do Pešti v období křesťanské rekolonizace. Tento trend byl však do jisté míry přirozený vzhledem k částečnému vylidnění země a také vzhledem ke skutečnosti, že část uherského území zůstávala i nadále pod osmanskou nadvládou. Rozbor sociální skladby imigrace, provedený na základě knih novoměšťanů i farních register, ovšem naznačuje ještě další příčiny tohoto fenoménu. Především, dálkové přistěhovalectví bylo motivováno dočasně nízkou konkurencí na městském trhu a možností profesního uplatnění díky vysoké poptávce po specializovaných řemeslech. Oba druhy pramenů shodně naznačují velmi silnou pozici kameníků a zedníků, z nichž většina pocházela ze zahraničí. Přetrvávající turecké nebezpečí také vyžadovalo neustálou přítomnost silného vojenského kontingentu, z velké části složeného z cizích žoldnéřů.⁶⁶ Konečně třetím (bohužel nesnadno doložitelným) faktorem, který mohl ovlivňovat skladbu imigrace do Pešti ve prospěch zahraničí, byl velmi pravděpodobně aspekt náboženský. Protože část obyvatelstva žijícího na dlouhodobě okupovaném území se značně odchýlila od orto-

doxní katolické víry, případně podlehla islamizaci, byla případná sociální integrace těchto osob v Pešti velmi problematická. Také z tohoto důvodu zřejmě zůstalo uherské přistěhovalectví do Pešti ve sledovaném období na poměrně nízké úrovni.

Vzhledem k působení mnoha dalších faktorů (rozdílný územní rozsah regionální imigrace, lokální epidemie, válečný konflikt aj.) samozřejmě nelze výpovědní hodnotu předložených údajů přeceňovat. Přesto však statistický rozbor alespoň rámcově naznačuje dlouhodobý charakter geografické struktury přistěhovalectví, a především míru atraktivitu města pro zahraniční imigraci. V této souvislosti se přirozeně nabízí otázka, jaké oblasti kontinentu byly hlavními zdroji přistěhovalectví do měst středovýchodní Evropy a jaké druhy motivačních činitelů podporovaly dálkové transfery obyvatelstva. *Tabulka 2.4* především potvrzuje početní převahu přistěhovačů z říšského německého teritoria. Je přitom logické, že podíl imigrace z této oblasti byl vyšší u měst ležících na západní periferii námi zkoumaného území (Gdaňsk, Praha), zatímco v případě sídel v centrální či východní části středovýchodní Evropy (Lublin, Lvov) byla územní struktura přistěhovalectví rozložena mnohem rovnoměrněji. Co se týče Pešti, Budína a v podstatě celého uherského území osvobozeného na konci 17. století od Turků, na vysokém podílu imigrace z říšských území se významnou měrou podílela kolonizační politika vídeňské vlády, která se v mnohém podobala kolonizačním strategiím Británie nebo Francie v zámořských provinciích.

Již v roce 1689 zřídil dvůr zvláštní komisi (*Kaiserliche Kommission zur Einrichtung Ungarns*), jejímž hlavním úkolem bylo znovuosídlení Uher německými a převážně katolickými přistěhovačci. Celý projekt sledoval hned několik cílů – především zajistit větší nově katolický charakter nově získaných uherských území, revitalizovat jejich hospodářství a také disciplinovat domácí a z pohledu vídeňské vlády často odbojnou populaci Uher. Projekt katolizace země prostřednictvím imigrace však byl úspěšný pouze částečně, protože v jihoněmeckých, porýnských a hesenských městech působili kromě agentů dvora také agenti uherských magnátů, kteří často verbovali protestantské kolonisty. Nicméně lze předpokládat, že u přistěhovalectví do Budína a Pešti uplatňovala vídeňská vláda konfesijní politiku mnohem důsledněji než v jiných případech.⁶⁷

Tabulka 2.4

Geografická struktura zahraniční imigrace do vybraných velkoměst⁶⁸
(nejsou zahrnuti noroměšťané, u kterých není uvedeno místo původu)

Město	Struktura imigrace ze zahraničí
Gdaňsk (1558–1709)	Svatá říše římská (bez zemí Koruny české) cca 75%, Česká Koruna cca 10%, Nizozemí cca 6 %, Pobaltí cca 3%, Britské ostrovy cca 1,7%
Praha (1618–1770)	Svatá říše římská (bez zemí Koruny české) cca 84%, Apeninský poloostrov cca 6%, Uhry cca 2%, Francie cca 1,5%, Nizozemí cca 1,2%
Lvov (1496–1604)	Země Koruny české cca 48%, Svata říše římská (bez zemí Koruny české) cca 17%, Apeninský poloostrov cca 12,7%, Uhry cca 9%, Arménie a Střední východ cca 2,5%, Britské ostrovy cca 2%
Lublin (1605–1626)	Svatá říše římská (bez zemí Koruny české) cca 49,5%, Apeninský poloostrov cca 23%, Moskevská Rus cca 8,6%, Arménie a Střední východ cca 6,7%, Skotsko cca 3,8%
Pešť (1687–1720)	Svatá říše římská (bez zemí Koruny české) cca 75,5%, země Koruny české cca 9,8%, jiné 14,7%

Z rozboru geografického rozsahu zahraniční imigrace do několika velkoměst středovýchodní Evropy můžeme vyvodit hned několik závěrů. Pomíneme-li tradičně silné přistěhovalectví z německých zemí a vzájemnou výměnu obyvatelstva mezi oblastmi středovýchodní Evropy, lze pro období 16. a 17. století identifikovat poměrně silný nárůst přistěhovalectví z Apeninského poloostrova, Nizozemí a Britských ostrovů. Zatímco italská imigrace směřovala spíše do vnitrozemských městských sídel, centrem anglo-skotského, a především nizozemského osídlení zůstalo zejména baltské pobřeží, ačkoliv přistěhovalci z těchto oblastí se v menší míře usadili také v malopolských, slezských, českých či moravských městech.⁶⁹

Hlavní příčinou koncentrace nizozemské a anglické imigrace v Královských a Knížecích (Vévodských) Prusech byla nepochybně její zainteresovanost na námořním obchodu se západní Evropou. V případě přistěhovalců z Nizozemí hrála nezanedbatelnou roli také příbuznost jazykového, konfesního a kulturního prostředí pruských měst, která se vedle Londýna a měst severoněmeckých stala hlavním útočištěm nizozemského politického a náboženského azylu v době války se Španělskem. Podle Heinze Schillinga tvo-

řila nizozemská enkláva v roce 1585 až pět procent londýnské populace (cca 10 000 lidí) a v několika německých městech bylo jejich zastoupení ještě mnohem vyšší. Ve Frankfurtu a Cáchách mohli Nizozemci před koncem 16. století reprezentovat přibližně 20% obyvatel a v Emdenu téměř jednu třetinu městské populace.⁷⁰ Časová shoda ekonomických i politických faktorů způsobila, že zenit nizozemské imigrace do Gdaňsku a ostatních pruských měst spadal také do druhé poloviny 16. století a začátku století sedmnáctého. Například podle gdaňské matriky měšťanů získalo v letech 1558 až 1619 měšťanské právo 384 příchozích z Nizozemí (včetně španělských provincií), zatímco v následujícím období do roku 1709 již pouze 179, i když samozřejmě celkový počet nizozemských přistěhovalců byl mnohokrát vyšší.⁷¹ Migrace mezi Nizozemím a pruským teritoriem však zdaleka nebyla jednosměrná, i když přistěhovalectví ze západní Evropy do baltského prostoru zřejmě převažovalo. Vzájemnou recipocitu migračních proudů potvrzují údaje o nových měšťanech v Amsterdamu, které v letech 1580 až 1649 evidují dvaadvacet přistěhovalců z Gdaňska, sedm z Královce, stejný počet ze Štětína a dále několik desítek jednotlivců z nejrůznějších koutů Prus.⁷²

Podobně jako přistěhovalectví z Nizozemí byla také anglická imigrace motivována v první řadě snahou profitovat na intenzivní obchodní výměně mezi Polskem a západní Evropou. V počátečním období, na konci 16. a v první polovině 17. století, však fungoval jako hlavní centrum anglické diaspory pruský Elbink, který ve snaze účinně konkurovat Gdaňsku nabídl anglické kolonii, spojené s obchodní společností *Eastland Company*, široké konfesijní, právní i hospodářské svobody. Přestože skutečný počet Angličanů v Elbinku je nesnadné odhadnout, mezi lety 1600 až 1640 zde bylo evidováno devadesát sedm rodin trvale nebo dočasně usazených ve městě, které se připojily ke skupině více než tři desítek přistěhovalců z období před rokem 1600. Naproti tomu v Gdaňsku získalo v letech 1580 až 1639 měšťanství pouhých devět osob z Anglie.⁷³ Politický tlak ze strany Gdaňska, který se cítil ohrožen hospodářskou konkurencí Elbinku, ovšem vedl k postupnému zhoršování obchodních podmínek fungování *Eastland Company*. Status a činnost společnosti se dokonce staly předmětem vleklých diplomatických jednání mezi Anglií a Polskem, které vyústily v politické mise Jamese Sandilanda v roce 1609 a Thomase Roa o dvacet let později.⁷⁴ Nakonec však výhodnější poloha Gdaňska, stejně jako větší množství komodit na gdaňském trhu vedly k po-

stupnému přesunování anglických aktivit z Elbinku do baltské metropole, ale také do Královce či Rigy.⁷⁵

Sociálně poněkud specifickou skupinu tvořila hospodářská, vojenská a náboženská emigrace ze Skotska, která nalézala útočiště v mnoha evropských městech od Nizozemí až po Skandinávii. V polských městech se skotští přistěhovalci začali usazovat v malém počtu již od konce 15. století, ovšem intenzita imigrace zůstala na poměrně nízké úrovni až do šedesátých a sedmdesátých let 16. století, kdy její proud znatelně zesílil. Pro 17. století byla přítomnost Skotů identifikována v přibližně 420 (!) polských lokalitách a, ačkoliv polsko-litevský stát nebyl jedinou destinací skotského přistěhovalectví v Evropě, údaje pro první polovinu 17. století naznačují, že jeho hlavní nápor směřoval právě do této oblasti. Podle hrubých odhadů se skotská imigrace do Polska v období 1600 až 1650 mohla pohybovat mezi 30 000 až 40 000 osobami, přičemž počet příchozích do jiných evropských zemí, především Irska, Nizozemí či Skandinávie, byl pravděpodobně o něco nižší.⁷⁶ Zatímco přistěhovalci z Anglie a Nizozemí se v širším měřítku zabývali dálkovým obchodem či řemeslem a často náleželi k prosperujícím vrstvám městské společnosti, ztělesněním Skota byl spíše podomní obchodník, chudý nádeník nebo kočující řemeslník konkurující cechovní výrobě a zavedeným obchodním společnostem. Restrikce uplatňované proti skotským přistěhovalcům za strany městských administrativ, stejně jako častý nedostatek finančních prostředků k zakoupení nemovitosti ve městě způsobily, že značná část Skotů nedosáhla statutu plnoprávného měšťana. Tato skutečnost poněkud komplikuje přesnější určení skutečného počtu skotských imigrantů v jednotlivých polských městech. Například v Gdaňsku bylo v letech 1558 až 1709 přijato do měšťanského práva 135 příchozích ze Skotska, v Krakově mezi roky 1573 a 1602 celkem 33 Skotů a ve Lvově v období 1537 až 1604 pouze jeden novoměšťan z Aberdeenu, ačkoliv příliv skotské imigrace do těchto měst byl bezpochyby mnohonásobně vyšší.⁷⁷

Na rozdíl od imigrace z Nizozemí a Britských ostrovů, jejíž těžiště zůstalo v prostoru Pobaltí, mířilo přistěhovalectví z Apeninského poloostrova – méně zainteresované na námořním obchodu – takřka do všech regionů středovýchodní Evropy a všude poměrně výrazně ovlivnilo kulturní a hospodářský vývoj. Navzdory skutečnosti, že hlavními centry imigrace z Apeninského poloostrova se staly Krakov a Praha, prvním městem, ve kterém vzniklo souvislejší italské osídlení, byl již ve druhé polovině 15. století korvín-

ský Budín. Maďarský historik András Kubinyi ve svých studiích doložil, že italské přistěhovalectví bylo motivováno především uměleckým mecenátem a ekonomickými i finančními potřebami dvora Matyáše Korvína a jagellonských panovníků. Italská kolonie v Budíně tak neplnila pouze roli zprostředkovatele průniku renesanční kultury do střední Evropy, ale sloužila také jako zdroj finančního kreditu pro uherského panovníka a vysokou šlechtu.⁷⁸ Z knih měšťanských práv Budína a Pešti však vyplývá, že v období po roce 1686 byl již příliv přistěhovalců z Apeninského poloostrova takřka zanedbatelný.⁷⁹

Mnohem výrazněji a hlavně trvaleji se italská diaspora prosadila u královského dvora v Krakově. Pod patronací Bony Sforzy, manželky Zikmunda Starého, prosperovalo italské osídlení v Krakově od první poloviny 16. století. Zatímco první vlna přistěhovalců se angažovala hlavně v diplomatických službách a umění, pozdější imigrace změnila sociální strukturu kolonie ve prospěch obchodu a řemeslnické výroby. Převážně katolické prostředí Krakova také vytvářelo vhodné podmínky pro integraci vlašské komunity do politického života města, v jehož samosprávných orgánech byla v 16., a především v 17. století činná celá řada Vlachů.

Narozdíl od Krakova dosahovalo přistěhovalectví z Apeninského poloostrova do Prahy v první polovině 16. století ještě poměrně skromných rozměrů, což bylo nepochybně způsobeno jak absencí stále panovnické rezidence, tak odlišným náboženským klimatem města. Konjunktura stavebnictví a přeložení císařského dvora však ve druhé polovině století značně posílily vlašskou imigraci do Prahy, která vrcholila po roce 1600. Ve srovnání s Krakovem však byla integrace vlašských přistěhovalců do pražského prostředí komplikovanější především ve smyslu náboženském a snad i jazykovém. Převaha protestantské víry ve městě znamenala, že nově příchozí katolického vyznání byli odsouzeni do postavení konfesijní minority navzdory podpoře jezuitů i panovnického dvora, a jejich politická kariéra tak byla poněkud ztížena. Výrazněji se proto vlašští přistěhovalci mohli prosadit v městské administrativě až po porážce stavovského povstání v roce 1620.⁸⁰ V tomto ohledu byla pro italskou předbělohorskou imigraci nepochybně vhodnější katolická Plzeň, kde je pro druhou polovinu 16. století zaznamenáno nejméně patnáct vlašských rodin.⁸¹ Ačkoliv komplexní studium přistěhovalectví z italské kulturní oblasti dosud nebylo provedeno, archivní výzkum naznačuje velmi široký rozptyl této imigrace prakticky ve všech typech městských sídel.

V krátkém období 1684 až 1691 jsou evidováni tři vlašští novoměšťané například v Uherském Hradišti. V Mostu (1578–1680) bylo přijato do měšťanského stavu nejméně pět Vlachů, ve Vodňanech (1581–1629) tři a v Prešově (1537–1596) alespoň jeden.⁸²

IMIGRACE Z VENKOVSKÉHO A MĚSTSKÉHO PROSTŘEDÍ

S otázkou geografického vymezení přistěhovalectví úzce souvisí také problematika podílu novoměšťanů přicházejících z venkovských oblastí a z městského prostředí. Knihy měšťanských práv shodně naznačují, že venkovské přistěhovalectví zůstalo vesměs regionální záležitostí. Ve většině případů pocházeli venkovští novoměšťané z přilehlých feudálních panství nebo přímo z oblastí tvořících bezprostřední hospodářské zázemí sídla. Naopak městské prostředí zůstalo hlavním zdrojem imigrace ze vzdálenějších oblastí. Jako ilustrační příklad této difference můžeme uvést postupně klesající podíl venkovského přistěhovalectví do Staré Varšavy. Jak jsem uvedl v předešlé části kapitoly, silná závislost města na regionální imigraci v průběhu 16. století byla v pozdějším období postupně oslabována ve prospěch dálkového přistěhovalectví. Tato tendence, způsobená přeložením dvora a hlavních institucí státu do Varšavy, měla za následek také měnit se poměr mezi příchozími z venkova a měst. Zatímco do sedmdesátých let 16. století venkovští novoměšťané tvořili až polovinu žadatelů o měšťanské právo, od konce století jejich podíl vykazoval neustále klesající tendenci. V první čtvrtině 17. století tato skupina zahrnovala jenom třetinu a na konci tohoto období již pouze sedm procent nově přijatých plnoprávných obyvatel města.⁸³ Podobnou strukturu přistěhovalectví doložil v kontextu budínské aglomerace (Budín, Starý Budín, Pešť) před rokem 1526 také András Kubinyi. Vliv rezidenčního a hospodářského významu jagellonského Budína na geografickou i sociální skladbu imigrace výrazně vynikl především ve srovnání se Starým Budínem (Óbuda), v tomto období již spíše periferním sídlem. Zatímco vysoké procento přistěhovačů do Budína, a v menší míře také do Pešti, pocházelo z měst, Starý Budín získával, vzhledem k nižším výdajům na živobytí, nové obyvatele především z vesnického prostředí, popřípadě městských center lokálního významu. Rozborem geografického horizontu přistěhovalectví Kubinyi zároveň zjistil v případě Starého Budína výrazně vyšší podíl regionální imigrace.⁸⁴

Tabulka 2.5

Poměr mezi novoměšťany z venkova a měst u vybraných polských sídel⁸⁵
(nejsou zahrnuti novoměšťané, u kterých není uvedeno místo původu)

Město	Novoměšťané pocházející z venkova (%)	Novoměšťané pocházející z měst (%)
Krakov (1601–1700)	Cca 12	Cca 88
Lublin (1605–1626)	Cca 15	Cca 85
Lvov (1496–1570)	Cca 19,6	Cca 80,4
Gdaňsk (1558–1709)	Cca 28,5	Cca 71,5
Přemyšl (1541–1664)	Cca 29,6	Cca 70,4
Poznaň (1576–1600)	Cca 32,4	Cca 67,6
Biecz (1538–1688)	Cca 41,2	Cca 58,8
Bochnia (1531–1656)	Cca 66	Cca 34

Z údajů v tabulce 2.5, která ukazuje poměr mezi měšťany z venkova a měst u rozdílně lidnatých polských center, vyplývá, že venkovská imigrace byla důležitá spíše pro sídla lokálního a regionálního významu, zatímco novoměšťané v hlavních rezidenčních a hospodářských centrech Polska se rekrutovali převážně z městského prostředí. Tento vztah však jistě neplatil absolutně, protože struktura přistěhovalectví mohla být ovlivněna migračními možnostmi venkovského obyvatelstva v okolí města nebo hustotou městské sítě v daném regionu. Například v malých Vodňanech tvořila venkovská imigrace pouze pětinu osob přijatých do měšťanského práva, tedy přibližně stejné procento jako v případě Lvova.⁸⁶ Obecně je však pravděpodobné, že značnou roli hrála větší spjatost menších měst s venkovským prostředím vyjádřená obvykle podobným životním rytmem stejně jako vysokým podílem zemědělství na struktuře městského hospodářství. Vyšší závislost sídel lokálního významu na přílivu venkovského obyvatelstva jistě souvisela také s otázkou životních nákladů. Díky nižší cenové hladině se příchozí z venkova pravděpodobně ve větší míře orientovali na získání měšťanských práv v menších centrech, zatímco přistěhovačci z městského prostředí disponovali častěji dostatečným kapitálem nutným k pokrytí městských břemen a k pořízení nemovitosti i ve větších, a tedy dražších lokalitách. Tento předpoklad částečně potvrzuje sonda zachycující mobilitu měšťanů mezi vybranými městy malé a střední velikosti a Lvovem, jako hlavním spádovým městem přistěhovalectví z Červené Rusi i Malopolska (viz tabulka 2.6).

Imigrace	do Lvova	do Přemyšlu	do Bochni	do Bieceze
ze Lvova		30 (1540–1629)	7 (1531–1656)	10 (1538–1688)
z Přemyšlu	48 (1496–1604)		2 (1531–1656)	5 (1538–1688)
z Bochni	méně než 16 (1496–1604)	6 (1541–1664)		X
z Bieceze	28 (1496–1604)	X	11 (1531–1656)	

Z přehledu vyplývá, že směr migrace měšťanů vyzníval výrazně ve prospěch Lvova. Ve srovnatelně dlouhých časových obdobích totiž přistěhovalectví z Přemyšlu, Bochni a Bieceze do Lvova početně značně převyšovalo migraci v opačném směru. Vzhledem k poměrně vysokému procentu „venkovských“ novoměšťanů ve všech třech městech (viz *tabulka 2.5*) je zřejmý převládající pohyb obyvatelstva na ose venkov – lokální městské sídlo – velkoměsto. Přestože výpovědní hodnota uvedeného rozboru je ohraničena charakterem pramene i geografickou omezeností výzkumu, můžeme na jeho základě vznést otázku o dominantních rysech a dimenzích raně novověké urbanizace. Zaměříme-li se pouze na jeden její aspekt, totiž na přesun obyvatelstva z venkovských oblastí do městských center, potom budoucí komplexní výzkum migračních proudů může prokázat, nebo naopak vyvrátit námi nastíněný předpoklad, že nejvýraznější urbanizační změny se v raném novověku týkaly především malých a středních sídel, zatímco dynamický růst velkoměst byl založen spíše na vzájemné výměně městského obyvatelstva.

Protože závěry, které jsem v této kapitole nabídl, se týkají pouze jedné, a to v mnoha ohledech elitní skupiny městského obyvatelstva, je závěrečná otázka nasnadě. Platily by nastíněné modely měšťanské imigrace také pro jiné sociální skupiny městské populace? Viděli jsme, že intenzita a struktura měšťanské imigrace byla ovlivněna mnoha proměnlivými faktory, a proto je možné, že závěry, ke kterým jsme došli, mohou být pro jiné sociální skupiny urbánní populace platné pouze částečně. Budoucí hlubší výzkum migračních modelů by tak měl být založen, bude-li to ovšem možné, na kombinaci typově odlišných pramenů, evidujících širší sociální spektrum přistěhovalectví.

Přestože u většiny sídel zcela přirozeně převažovala regionální, popřípadě vnitrozemská imigrace, dálkové přistěhovalectví hrálo

v životě měst mnohem výraznější úlohu než by odpovídalo jeho skutečné velikosti, a to vzhledem ke konfesijním a kulturním odlišnostem mezi domácí společností a nově příchozími, jazykové bariéře a často i sociální situaci přistěhovalců. Kromě teritoria Svaté říše římské byly hlavními zdroji imigrace do městského prostředí tři evropské regiony – Nizozemí, Britské ostrovy a Apeninský poloostrov. Právě konfesijní, kulturní i jazyková různorodost poměrně početného přistěhovalectví učinila problém integrace nově příchozích, a tedy integrity raně novověké městské společnosti velmi aktuálním. Jaké byly motivy dálkové migrace a jaké kariéerní možnosti se nabízely přistěhovalcům ve městech středovýchodní Evropy? A především, jaké změny generovala přítomnost kulturně i konfesijně pluralitních (sub)identit uvnitř městských společností? To jsou otázky, které podrobíme diskusi v následující kapitole.

I když část nových obyvatel formálně deklarovala svou žádost o měšťanství ochotu přijmout místní identitu, přispívala imigrace ze vzdálených oblastí podstatným způsobem ke vzniku nebo rozšíření národnostních, kulturních a konfesijních hranic uvnitř městských komunit. Navzdory ideálnímu obrazu harmonického města, oslavovanému v nespočetných ikonografických pramenech a literárních dílech, nebyl městský prostor tavícím tyglíkem, ve kterém by probíhal proces perfektní amalgamace a asimilace. Všude se některé skupiny městského obyvatelstva vzpíraly hlubší integraci, a pokud byly dostatečně početné, dokázaly si zpravidla vydobýt poloautonomní statut a vytvořit polouzavřené enklávy.

Vlastní samosprávný aparát si například vytvořily, kromě židů, početné arménské komunity žijící v mnoha polských a litevských městech. Ve většině případů se však kolektivní úsilí minorit soustřeďovalo pouze na vybudování alespoň základních organizačních struktur – kostelů, náboženských bratrstev a škol – bez aspirací (a reálných možností) dosáhnout v rámci města vlastní samosprávy a exkluzivních politických práv. Přesto však tyto instituce byly pro ideu města-komunity ztělesněním spíše odstředivých než dostředivých sil a za určitých okolností mohl jejich vysoký počet a výrazná aktivita přispět ke kulturní a konfesijní fragmentaci městské populace, což byl do jisté míry příklad rudolfínské Prahy. Proto je na místě řečnická otázka, zda příliv jazykově, nábožensky, kulturně, sociálně a národnostně pluralitní imigrace nezačal podkopávat schopnost raně novověkých městských komunit dosáhnout konsensu v záležitostech veřejného zájmu a postupovat jako jednotná právní a politická entita?